SPORT ETIKASI VA HALOLLIK TAMOYILLARI

Davranov Ernazar Orziyevich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada sport etikasi va halollik tamoyillarining sport tizimidagi o‘rni, sportchilar, murabbiylar va hakamlarning axloqiy mas’uliyati, fair play tamoyillarining mazmuni hamda sportdagi asosiy etik muammolar keng yoritiladi. Maqolada raqibga hurmat, qoidalarga rioya qilish, hakam qaroriga bo‘ysunish, o‘zini boshqarish kabi sport axloqining asosiy jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, doping, korrupsiya, kelishilgan o‘yinlar kabi halollikka tahdid soluvchi omillar ham ko‘rib chiqilgan. Sport etikasi yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati, jamoaviy madaniyatni shakllantirishdagi o‘rni va sportning jamiyat ma’naviyatiga ta’siri ilmiy asosda ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Sport etikasi, halollik tamoyillari, fair play, raqibga hurmat, sport madaniyati, doping, adolatli raqobat.

Аннотация. В статье рассматриваются принципы спортивной этики и честности, их роль в формировании нравственных качеств спортсменов, тренеров и судей. Особое внимание уделено таким аспектам, как уважение к сопернику, соблюдение правил, принятие решений судей, самоконтроль и культура поведения в спорте. Анализируются этические проблемы современного спорта, включая допинг, коррупцию и договорные матчи. Отмечается важность принципов fair play и их вклад в воспитание молодежи, укрепление моральных ценностей общества и развитие честной спортивной среды.

Ключевые слова: Спортивная этика, честная игра, уважение к сопернику, допинг, моральные ценности, спортивная культура, справедливое соперничество.

Annotation. This article examines the principles of sports ethics and integrity, emphasizing their role in shaping the moral behavior of athletes, coaches, and referees. Key aspects such as respect for opponents, adherence to rules, acceptance of referees' decisions, self-discipline, and sportsmanship are analyzed. The article also highlights major ethical challenges in modern sports, including doping, corruption, and match-fixing. The importance of fair play principles in youth education, promoting social morality, and ensuring transparent and honest sports competition is discussed in detail.

Keywords: Sports ethics, integrity, fair play, respect for opponents, doping, sports culture, ethical behavior.

Kirish.

Sport inson faoliyatining eng qadimiy va eng ta’sirchan sohalaridan biri bo‘lib, nafaqat jismoniy sog‘liqni mustahkamlash, balki insonning axloqiy fazilatlarini shakllantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Sportchilar, murabbiylar, hakamlar va barcha sport ishtirokchilari jamiyat oldida katta axloqiy mas’uliyatga ega. Sport maydoni faqat jismoniy kuch sinovdan o‘tadigan joy emas, balki halollik, qoidalarga rioya qilish, adolatli raqobat, hurmat, mas’uliyat va intizom kabi axloqiy tamoyillar namoyon bo‘ladigan muhitdir. Shu sababli sport etikasi zamonaviy sportning eng muhim elementlaridan biri hisoblanadi.

Sport etikasi sportchining xatti-harakatini tartibga soluvchi axloqiy normalar va qadriyatlar majmuasidir. U sportning tarixiy rivojlanishi davomida shakllangan bo‘lib, bugungi kunda sportchilar tomonidan amalda qo‘llaniladigan universal axloqiy kodeks sifatida qaraladi. Halollik tamoyillari esa sportning adolatli kechishi, musobaqa natijalarining tabiiy bo‘lishi va sportchining mehnati evaziga muvaffaqiyatga erishishini anglatadi.

Sport etikasi tushunchasi va uning mazmuni. Sport etikasi — sportchilar, murabbiylar, hakamlar va tomoshabinlarning sport jarayonida amal qilishi lozim bo‘lgan axloqiy me’yorlar va qoidalar tizimidir. Bu me’yorlar sport maydonida o‘zini tutish madaniyati, raqibga hurmat, qoidalarga rioya qilish, odob, o‘zini boshqarish va halollikni o‘z ichiga oladi.

Sport etikasi quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi:

1. Raqibga hurmat – sportda raqib dushman emas, balki natija ko‘rsatishda yordam beruvchi hamkordir.
2. Qoidalarga rioya qilish – qoidalarni buzish sport ruhiyatiga ziddir.
3. Fair play tamoyillariga amal qilish – adolatli o‘yin, halollik, o‘zaro hurmatni anglatadi.
4. Sportchining shaxsiy mas’uliyati – intizom, mehnatsevarlik, o‘ziga talabchanlik.
5. Jamoaviy madaniyat – jamoada muomala, o‘zaro qo‘llab-quvvatlash va hamjihatlik.

Sport etikasi nafaqat sport maydonida, balki kundalik hayotda ham sportchining axloqiy qiyofasini shakllantiradi.

Halollik tamoyillari va adolatli raqobat. Halollik sportning asosiy tamoyili bo‘lib, sportchining erishgan natijalari faqat uning mehnati, salohiyati, texnikasi va ruhiy tayyorgarligi mahsuli bo‘lishini anglatadi. Sportda halollik quyidagi asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi[3]:

Qoidalarga rioya qilish. Har bir sport turi o‘zining aniq belgilangan qoidalariga ega. Bu qoidalar sportchining xavfsizligini ta’minlaydi, musobaqaning adolatli kechishini kafolatlaydi.

Raqibga hurmat. Raqibga nisbatan haqorat, qo‘pollik, qasddan jarohat yetkazish — sport etikasi uchun mutlaqo nojoiz. Halol sportchi raqibining kuchini tan oladi va unga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo‘ladi.

Hakam qarorlariga hurmat. Hakamlar sportning adolatli kechishiga mas’ul. Shuning uchun sportchi ularning qarorini hurmat qilishi zarur, hatto qaror unga ma’qul bo‘lmasa ham. Bu sport madaniyatining belgisidir.

Firibgarlikdan tiyilish. Maqsadga erishish uchun aldov yo‘lidan borish — sportning asl mohiyatiga ziddir. Firibgarlikning eng keng tarqalgan shakllari: qoidabuzarlikni ataylab yashirish, vaqt yoki o‘lchov natijalarini manipulyatsiya qilish, raqibni aldamchi harakatlar bilan chalg‘itishga urinish (qonuniy bo‘lmagan usullar).

Sportda turli etik muammolar. Sport doimo halollikni targ‘ib etgan bo‘lsa-da, amaliyotda ba’zi etik muammolar uchrab turadi[5].

Doping muammosi. Doping sport tarixidagi eng keskin axloqiy muammolardan biri. Uning salbiy ta’sirlari: sportda adolat tamoyilining buzilishi; sportchining sog‘lig‘i uchun xavf; sportning obro‘siga putur yetishi. Dopingdan foydalanish sport etikasiga keskin zid bo‘lib, halollik prinsiplarini to‘liq buzadi. Ko‘plab xalqaro tashkilotlar — WADA, IOC, FIFA dopingka qarshi qat’iy kurash olib bormoqda.

Korrupsiya va kelishilgan o‘yinlar. Ba’zi holatlarda sport natijalari oldindan kelishilgan bo‘lishi sportning halolligini butunlay izdan chiqaradi. Bu holat sportning iqtisodiy va axloqiy qadriyatlarini pasaytiradi.

Hakamlar xatosi yoki yon bosishi. Hakamning qasddan yon bosishi sport etikasi uchun eng og‘ir buzilishlardan biridir. Halol hakamlar instituti sportning rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Raqibga nisbatan tajovuz. Ba’zi sport turlarida hissiyotning kuchayishi natijasida qo‘polliklar sodir bo‘ladi. Bu holatlar sport madaniyati va etik me’yorlarga zid.

Fair Play tamoyillari. Fair play – adolatli o‘yin tushunchasi bo‘lib, sportning eng oliy axloqiy qadriyatlaridan biridir. U quyidagi tamoyillarni o‘z ichiga oladi[1]:

Halollik. Sportchi barcha faoliyatini halol yo‘l bilan amalga oshirishi kerak. Bu doping, aldamchi harakatlar, qoidabuzarliklardan tiyilish demakdir.

Raqibga hurmat. Raqibga hurmat sportning eng muhim qadriyatlaridan biri. Raqib bo‘lmaganida sportchi o‘z mahoratini namoyon eta olmaydi.

Hakamni hurmat qilish. Hakamlar sport jarayonining boshqaruvchilari bo‘lib, ularning qarorlari sportchining axloqiy madaniyatini sinovdan o‘tkazadi.

O‘zini boshqarish. Sportchi hissiyotga berilib qoidabuzarlik qilmasligi kerak. Stressga chidamlilik sport madaniyatining muhim elementi.

Jamoaga sodiqlik**.** Jamoaviy sport turlarida har bir sportchi jamoaning umumiy maqsadiga xizmat qiladi. Jamoaga xiyonat qilish (kelishilgan o‘yinlar, ichki nizolar, mas’uliyatsizlik) etik me’yorlarga zid.

Sportda axloqiy tarbiya va uning ahamiyati. Sport axloqiy tarbiyaning eng samarali usullaridan biri bo‘lib, yoshlarni halollik, intizom, mas’uliyat, hurmat, do‘stlik kabi fazilatlarga o‘rgatadi. Axloqiy tarbiya quyidagi yo‘llar bilan amalga oshiriladi:

Murabbiylarning axloqiy o‘rni. Murabbiy sportchining faqat jismoniy tayyorgarligi emas, balki axloqiy madaniyatini ham shakllantiradi. Uning shaxsiy namunasida sportchining tarbiyasi shakllanadi.

Sport mashg‘ulotlarida etik tamoyillarni singdirish. Mashg‘ulotlarda quyidagi qadriyatlar bo‘lishi lozim: hamkorlik, raqibga hurmat, o‘zini boshqarish, intizom, mas’uliyat.

Musobaqalarning madaniyati. Musobaqa paytida sportchi o‘zini tuta bilish, hakam qaroriga hurmat, g‘alabada kamtar, mag‘lubiyatda esa bardoshli bo‘lish kabi fazilatlarni namoyon qilishi kerak.

Sport muhitida ijobiy kommunikatsiya. Sportchilar, murabbiylar va tomoshabinlar o‘rtasidagi madaniyat ham sport etikasi darajasini ko‘rsatadi[2].

Zamonaviy sportda halollikni mustahkamlash choralari. Dunyo bo‘ylab sport tashkilotlari halollikni mustahkamlash maqsadida turli tashkiliy va texnologik choralarni qo‘llamoqda.

Dopingga qarshi qat’iy siyosat. Doping testlari, profilaktik o‘quv dasturlari, sport laboratoriyalarining nazorat tizimi halollikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Hakamlar sifatini oshirish. Xalqaro hakamlar tayyorlash maktablari, VAR texnologiyasi, avtomatik natija qayd qilish tizimlari adolatni mustahkamlaydi.

Sportchilarning axloqiy kodeksi. Ko‘plab federatsiyalar sportchilar uchun maxsus etik kodekslar ishlab chiqgan bo‘lib, ularga amal qilish majburiydir.

Raqobatning shaffofligini oshirish. Sudlar, federatsiyalar va hakamlar faoliyati ochiqligi – sportdagi halollikning kafolati[4].

Sport etikasi va halollikning jamiyatga ta’siri. Sport jamiyat ma’naviy hayotining muhim qismidir. Halol sport jamiyatga quyidagi foydalarni keltiradi: yoshlar tarbiyasida ijobiy ta’sir; jamiyatda adolat va halollikni targ‘ib qilish; sog‘lom turmush tarzini ommalashtirish; millatlararo do‘stlikni mustahkamlash; sportning xalqaro obro‘sini oshirish. Sport etikasi buzilgan jamiyatda esa firibgarlik, zo‘ravonlik va adolatsizlik kuchaysa, sportning tarbiyaviy ahamiyati pasayadi.

Xulosa.

Sport etikasi va halollik tamoyillari sportning eng asosiy tayanch tamoyillaridan biri bo‘lib, sportning ma’nan toza, adolatli va bir xil sharoitda kechishini ta’minlaydi. Sportchining harakatlari nafaqat uning natijasini, balki butun sport tizimining obro‘sini shakllantiradi. Halollik, odob, raqibga hurmat, fair play qoidalariga rioya qilish – sportchining haqiqiy qiyofasini belgilovchi omillardir. Doping, manipulyatsiya, korruptsiya kabi salbiy holatlarga qarshi kurash esa sportning halol va adolatli

rivojlanishini ta’minlaydi. Shu bois sport etikasi va halollik tamoyillariga amal qilish sportchilar, murabbiylar, hakamlar va tomoshabinlarning umumiy mas’uliyati bo‘lib, sport madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdikadirova N. S. et al. Football in Uzbekistan: Law, Leisure and Sociology //Psychology and education. – 2021. – Т. 58. – №. 1. – С. 1995-2002.
2. Sabirdjanovna A. N. Mechanisms of forming a system for organization of leisure of youth of modern Uzbekistan //International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Т. 24. – №. 6. – С. 469-476.
3. Abdikadirova N. S. Mechanisms of forming youth leisure organization. modern education systems in the usa, the eu and the post-soviet countries. – 2020.
4. Abdikadirova N. S. Existing Systems for Organizing Youth Leisure in The World //International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. – 2023. – Т. 10. – №. 2. – С. 568-572.
6. Абдикадирова Н. С. ЗАМОНАВИЙ ЖАМИЯТДА ЁШЛАРНИНГ БЎШ ВАҚТИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШДА СПОРТНИНГ РОЛИ //Fan-Sportga. – 2020. – №. 5. – С. 54-56.
7. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGV1ST1KASIDA FONETIK TAHL1L JARAYON1. Modern Science and Research, 3(5), 191-195.
8. Sunatov, J. R., Zikrillayeva, F., Husenova, M., & Sanayeva, M. (2025). INGLIZ TILINI O ‘QITISHDAGI MUAMMOLAR. University Research Base, 560-568.
9. Сунатов, Д., Тошмуродова, С., Анварова, Э., & Зикриллаева, Ф. (2025). Madaniyatlararo muloqotning ahamiyati. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 141-143.
10. Сунатов, Ж., Холмуратова, Р., Зикриллаева, Ф., & Алишерова, Г. (2025). Kompyuter lingvistikasida kompyuter leksikografiyasining ahamiyati. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 269-271.
11. Botirovich, X. S. Murodullo o ‘g, JOT, & Akbar o ‘g ‘li, SR (2024). INTERNET VA “KUMUSH ASR” YANGI IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR. Modern education and development, 11(3), 127-132.
12. Botirovich, X. S. (2024). AVTOMATLASHTIRISH TIZIMLARIDA SUN’IY INTELLEKTNI QO ‘LLASH. GOLDEN BRAIN, 2(19), 66-70.
13. Асроров, О., & Хусенова, М. (2025). Optik aloqa tizimlarida spektral zichlikni oshirishning yangi usullari. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 241-244.

14. Boymurotovna, X. N. Asror o’g’li, AO, & Rajabboyevna, ok (2025, march). Kompyuter va robotlar bilan o’zaro aloqa orqali ijtimoiy psixologiyaning o’zgarishi. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 63-70).
15. Sa’dullayev, A., & Asrorov, O. (2024). The essence of new pedagogical terms during the reforms implemented in the field of education.". Science Shine" International scientific journal, 14(1).
16. Rustamovna, R. I. (2024). SUBJECT: PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPING COMPETENCE OF STUDENTS'ADAPTABILITY TO HIGHER EDUCATION. IMRAS, 7(6), 155-157.
17. Mamatova, G. (2023). Цифровой университет: стратегия создания умной инфраструктуры в высших учебных заведениях Узбекистана. Economics and Innovative Technologies, 11(4), 296-312.
18. Кучкаров, Т., & Маматова, Г. (2024). Влияние цифровизации высшего образования на экономические процессы в обществе. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari, 4(4), 127-136.
19. Мадатов, К., & Оринова, Г. (2025). Kiberxavfsizlik. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 181-183.
20. Zohirov, K., Boyqobilov, S., Madatov, Q., Temirov, M., & Javohir, K. (2024). Harakat tahliling kinematik asoslari. Digital transformation and artificial intelligence, 2(3), 1-8.
21. Zohirov, Q. R., & Sattorov, M. E. (2025). Imo-ishora tilini tanib olish: usullar va modellar tahlili.